

Könyvszemle

A globalizáció kihívásai és Magyarország

Aligha van a hazai és a nemzetközi közéletnek olyan kérdése, amely hevesebb érzelmeket kavarna, mint a globalizáció. Az országok, kultúrák és régiók határait átlépő nemzetköziesedés, az öntörvényű játékszabályalkotás korlátok közé szorulása és a zárt nemzetállamokra–gazdaságokra–társadalmakra kiöltött hagyományos elméleti modellek talaj- és erővesztése a tudományban és a szélesebb közvéleményben is erőteljes ellenérzéseket kelt. Mégis, ki tagadhatná, hogy korunk markáns meghatározó vonása a globalizáció, amely a tőke, a technológia, a szervezetek, sőt a társadalmi reakciók, így a bűnözés világméretűvé válását hozta az utóbbi két évszázadban.

Ezért is elismerésre méltó, hogy a Napvilág Kiadó tudományos igényű tanulmánykötetet adott közre a globalizáció és az e folyamatban elnyerhető magyar helyezés kérdéseiről. Az Inotai András és Földes György jegyezte kötet szerzői tudományos alaposággal és apparátussal, s az egyre többször hangoztatott, ámde egyre ritkábban gyakorolt interdiszciplináris megközelítéssel foglalmazták meg mondandójukat, új és kevésbé eredeti felismeréseiket. Ezért ez a kötet mindenképp nyeresége a magyar tudományosságnak. Szerzteágzó tematikája ellenére – vagy inkább annak köszönhetően – mondhatni, mindenki talál benne valami érdekeset, így minden komoly könyvtárban helye van az említett gyűjteménynek.

A tanulmánygyűjtemény műfajából következően nem elhanyagolható ellentmon-

dásokkal is terhes, különösen akkor, ha – mint esetünkben – nem készül bevezető és összegző tanulmány, így a sokféle gondolat nem épül egységes szerkezetbe. Sőt, az egyes szerzők szemléletmást műhelybeszélésekben sem törekedtek nézeteik egybecsiszolására, így elkerülhetetlenül jó adag fésületlenség és összerendezetlenség marad. Az olvasó számára nem egészen világos, hogy Pintér Róbert és Z. Karvalics László információs társadalomról szóló tanulmánya miként kötődik az utána következő Andor Lászlóéhoz, aki a nyitott gazdaság makroökonomiájáról szól, s miért Sipos Baláznak a századforduló sajtótörténetéről szóló elemzése lesz a kötetzáró slusszpoén.

Az interdiszciplinaritás kétélű fegyver, jelen esetben – úgy tűnik – az egyes szerzők akkor érvelnek meggyőzőbben, amikor saját diszciplinájuk, a szociológia, a politikatudomány, a közgazdaságtan vagy a regionális tudományok talaján állnak, és kevésbé meggyőzőek amikor a társtudományok területére átrándulva fogalmazzák meg megállapításait.

A következőkben néhány – számomra különösen értékes – írást emelek csak ki, hisz a teljes körű ismertetés szétfeszítené a recenziós műfaj adta kereteket. Inotai András kiemeli: a globalizáció nem ideológiai kategória, amit tetszésünk szerint megszűrve, átértelmezve szerethetünk vagy elvethetünk. A globalizáció nem is nullszaldós folyamat, viszont a növekedési periódusok a világgazdaság egészében a nyitási időszakokhoz köthetők – és ekkor csökkent legerőteljesebben a szegénység is (37. o.). Az információs társadalom kialakulásával leértékelődnek a hagyományos termelési tényezők, és a ver-

senyképesség egyre inkább az információ-tömeg fogadására és feldolgozására való képességtől függ. Ebben az összefüggésben a Rajna menti jóléti kapitalizmus modellje több szempontból is sürgős felülvizsgálatra szorul, és ez persze ugyanígy elmondható a második világháborút követő realitásokra kialakított nemzetközi szervezetekről is (54, 59. o.).

Tamás Pál a posztfordizmusként értelmezett mai korról mint az *új globalizáció* időszakáról beszél, amelyben az új minőség fontosabb, mint azok a nemzetközi mutatók, amelyek szerint az 1990-es évek közepére csak az 1913-ra egyszer már kialakult világ-gazdasági összefonódás állt helyre (75. o.). A mai korszak meghatározó irányzata a hálózatosodás, ami alapjaiban szabja át a korábbi uralmi viszonyokat. Szédítő ütemben értékelődnek le az olyan hagyományos szerveződési egységek, mint a nemzetállam vagy a nagyvállalati hierarchia. A fejlődés új sziget-rendszerben, új pólusok köré szerveződik, ahol az egyre inkább nemzetközivé váló új nyilvánosság és az új kommunikációs rendszerek alkalmazására való képesség válik a hatalom és az eredményesség biztosítékává.

Balogh András írásában szembefordul a nemzetet és a globalizációt feloldhatatlan antinómiaként tételező elterjedt nézetekkel. Írása négy tézist állít fel és cáfol meg. Ezek szerint 1. a globalizáció kialakulása megelőzte a nemzetállamok, különösen a modern érelemben vett nemzeti államok létrejöttét. 2. A nem állami szereplők (így a nemzetközi vállalatok, a nem kormányzati szervezetek, vallások és régiók) szerepe megnő, de nem teszi zárójelbe a nemzetállamok központi szerepét (ez a realista iskola erőteljes megfogalmazása). 3. A globalizáció ugyan megkérdőjelezi a jóléti állami gyakorlat némely vonását, de kérdéses, hogy meddig és miképp lenne fenntartható a jóléti állam a globalizációból kimaradó országban. A szegénység és a globalizáció közt csak az időbeli egybeesést sikerült eddig kimutatni, az oksági

viszonyt még soha. 4. A globalizáció sokszor egyáltalán nem kötődik a nemzeti kérdéshez, sőt, a globalizációellenes mozgalmak eleve internacionalisták és a nemzetközi hírközlés vívmányaira épülve szerveződnek.

Horváth Gyula írásában az új területfejlesztési paradigmát mutatja be, amelyben a korábbi időszakot uraló agglomerációs hatások helyén az alulról és a végekről építkezés logikája válik meghatározóvá. Ez pedig összhangban van a szociológiai és az ipargazdasági elemzések kimutatta hálózatosodással. Európában mind a gyakorlatban, mind az ezt formáló politikában a decentralizálás válik meghatározó irányzattá. A transeurópai hálózatok kiépülése a periféria fölzárkóztatásának egyik legfontosabb feltételévé válik. Az EU regionális politikájában nagyszabású reformok érlelődnek, amelyek a magyar EU-taggyá válás időszakára már ki is bontakoznak. Ez az erőforrások koncentrációját jelenti, ahol a közösségi lakosság jelenlegi kétharmada helyett legföljebb egyharmada jut majd regionális támogatáshoz (267-269. o.). Az EU-pénzek elosztásában az adicionalitás és a partnerség elve erősödik, vagyis saját hozzájárulás nélkül, helyi döntésképesség nélkül e források nem lesznek lehívhatók. A tanulmány végén a kirajzolódó dilemmák föloldására a szerző a közjogi régiók irányába történő elmozdulás sürgető volta mellett érvel (282-284. o.). Eszerint tarthatatlan a jelenlegi helyzet, amelyben a választott önkormányzatnak nincs önálló pénzügyi jogköre, a regionális területfejlesztési tanácsnak pedig nincs olyan politikai legitimitációja, amelynek birtokában az EU partnernek tekinthető. A jövő útja ezért csak a politikai és pénzügyi önállóságot kombináló nagyrégió lehet, ami a területi egyenlenségek csökkenésének is egyedül hatékony mechanizmusa.

Az inkább csak figyelemfelhívásként kiemelt meglátások talán meggyőzhetik az olvasót arról, hogy a tanulmánygyűjtemény

számos érdekesítő gondolatot tartalmaz. A megközelítések jellege és kifejtésük módja szinte minden tanulmányt továbbvitásra tesz érdemessé. Ez egyfelől a közreadott eredmények bizonyos fokú kiérleletlenségét mutatja, másfelől viszont áthidal némely, a műfajból és a szerkesztői gyakorlatból fakadó ellentmondást, hisz további alkotó vitákra

serkenti a társadalmat – remélhetőleg nem az aggasztóan terjedő gyakorlat szerint, vagyis a közvetlen hivatkozás mellőzésével. (Szerk.: Földes György és Inotai András, *Napvilág Kiadó, Budapest, 2001. 400 o.*)

Csaba László

a közgazdaságtud. doktora,
egyetemi tanár (CEU, DE BKÁE)

Surányi Sándor: Források, népesedés a globális gazdaságban

Ritka az a szakkönyv, amelynek már a borítólapja is kutakodásra ingerel éppen azzal, hogy a kép által sugallt összefüggések folytatását reméljük a kötetben. Fernand Léger *A város* című képe elsősorban dinamizmust, majd bizonyos zűrzavart, áttekinthetlenséget, a fejlődés újabb hozadékait sejteti, de a város harmóniáját diszharmónián keresztül mutatja be.

Surányi Sándor könyvére nem kell ráerőltetni Léger képének vízióit. A modern világgazdaság bőven ad elméleti és gyakorlati példákat a dinamizmusra, a zűrzavarra – gondolunk a legutóbbi pénzügyi válság okozta riadalmakra, az áttekinthetlenségre, de egyúttal a fejlődés reményére is. A világgazdaságra is igaz a harmónia és diszharmónia dialektikája.

A könyv címe kissé félrevezető. Forrásokon vagy termelési tényezőkön a közgazdaságtanban a termelési folyamat során felhasznált, a társadalom rendelkezésére álló erőforrásokat értjük. Rendszerint három fő csoportra oszthatók: föld, munka, tőke, de tartalmazhatja a vállalkozói képességeket is.¹ A kötet viszont a tőkével (sem pénz, sem konkrét formájában) nem foglalkozik,

lényegében az emberi munkaerővel kapcsolatos népeségi, élelmezési, valamint a természeti környezetet vizsgáló szempontokat követ. Ez természetesen nem baj, mert ezeket a szempontokat viszont alapos elméleti és gyakorlati vizsgálatnak veti alá a szerző. Többet is hoz a kötet, mint a cím sejteti. A fenntartható fejlődés – napjaink gazdaságpolitikai szótárában is gyakran szerepel – elméletének alapos kifejtését is adja.

A könyv négy részre tagozódik. Az első részben a fenntartható fejlődés fogalmát, lényegét, elméleti és gyakorlati összefüggéseit járja körül a szerző. A második rész a természeti kincsek globális hasznosításának szerzőgazdó tematikáját vizsgálja, a harmadikban egy újabb globális probléma, a világelelmezés kap alapos elemzést. A zárófejezet a demográfiai robbanás hatásait kutatja.

Mielőtt az egyes részek tartalmi elemzésére térnénk, érdemesnek tartjuk felhívni a figyelmet egy szerkesztési aránytalanságra. Az egyes részek kifejtési mélysége nem azonos. Nem teljesen világos, hogy az utolsó – a demográfiai robbanásról szóló – rész miért sikeredett ilyen rövidre. Az előző három rész nagyjában-egészében 80-100 oldalt szentelt a témának, ez utóbbinak viszont csak harminc oldal jutott. Ismerve a szerző publikációs és oktatási tevékenységét feltehető, hogy jóval több is volt a tarsolyában e kérdésről. Nem elsősorban formai szempont motiválja e véleményünket, hanem éppen a világnépeség alakulásával kapcsolatos közgazdasági, társadalmi, politikai kérdések interdiszciplináris megközelítésének igénye követelt

¹ Dawid W. Pearce (ed): *A modern közgazdaságtan ismerettára. Macmillan dictionary of modern economics.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1993. 206 o.

volna legalább az előzőekhez hasonló terjedelmet e fejezetben is. Hiányoltuk a szak-könyvekben ma már megszokott összevont irodalomjegyzéket, tárgy- és névmutatót. A kötet olvasását ezek számottevően könnyítették volna.

Surányi Sándor joggal indult ki abból a feltétevésből, hogy a mikro (vállalati) és makro (nemzetgazdasági) szint után a mega (világgazdasági) szint termelési összefüggéseit is egységes rendszerben kell tárgyalni. Ezt pedig nem lehet másként, mint úgy, hogy a termelésre vonatkozó elmélet(ek)et a világgazdasági viszonyokra kiterjesztve értelmezzük. Ehhez elengedhetetlenül fontos a termelési tényezők pontos, világgazdasági feltételek között megvalósuló mechanizmusainak ismerete, leírása. Milyen forrásokkal, milyen termelés, milyen céllal és kik számára valósul meg? A szerzőtől nem várható el, hogy a mega-közgazdaságtan hiányzó tankönyvét írja meg, de az igen – s ennek meg is felelt –, hogy fontos új összefüggésekre világítson rá.

A nemzetközi közgazdasági szakirodalom már jó ideje kutatja a fenntartható fejlődés elméleti tartalmát, igaz, hogy jobbára a fejlődő országokra vonatkoztatva. A hazai szakirodalomban Szentes Tamás akadémikus munkásságában szerepelt kiemelkedő helyen e téma. Éppen ő hívja fel ismételtlen a figyelmet arra, hogy a *fejlődéselméleteket* azért sem helyes csak a fejlődő országokra vonatkoztatni, mert ez a felfogás a minőségi átalakulásokat, a strukturális és szervezeti, illetve intézményi változásokat magában foglaló *fejlődés*folyamatát kizárólag a fejlődő országokra vonatkoztatja. A fejlett országok esetében e felfogás lényegében a gazdasági tényezők egyensúlya, illetve a túlnyomórészt mennyiségi, folyamatos és spontán gyarapodást jelentő *önfenntartó növekedés* tényét tételezi fel. Helyette egyre inkább komplex, multidimenzionális és a világ egészére, a fejlett és átalakuló gazdaságokra is

vonatkoztatott folyamatként való értelmezés nyer teret.² Ezt fejezi ki a *fenntartható fejlődés* fogalma és koncepciója.

Surányi Sándor elméleti megközelítése követi a fenti követelményeket. A fenntartható fejlődésnek nem csak leszűkített – bár fontos – ökológiai értelmezését adja, hanem legalább ennyi teret szentel a közgazdasági, társadalmi és politikai, sőt néha szociológiai értelmezésnek is. Tény azonban, hogy a megközelítésben döntően a természeti környezettel kapcsolatos vizsgálatok szerepelnek. Az állami, illetve nem kormányzati szervezetek globális tevékenységét meghatározó elméleti irányzatok bemutatására kevesebb hely jutott (lásd 56-59. o.). A fejezetet záró rész, amely az integrálódás és fragmentálódás Szküllája és Kharübdiszé közt hányódó világ(gazdaság) dilemmáit foglalja össze, dicséretre méltó.

A második részben a természeti kincsek hasznosításának globális problémáit foglalja össze a szerző. Helyes kiindulásként a természeti erőforrásokkal való ellátottság és a fejlődés közti kapcsolattal indít, ezzel folytatva az előző rész elméleti végkövetkeztetését. A fejezetben – érthető módon – a nyersanyagokkal, ásványokkal kapcsolatos vizsgálatokat elemzi a szerző. Itt is jellemző a multidiszciplináris megközelítés – s ez természeti kincseknél szinte követelmény –, érvelési rendszerében is megmarad ennél. A kérdés fontossága miatt külön kezeli, érdemének megfelelően tárgyalja az energiaellátás problémakörét. A fejezetet a mindig izgalmas kérdés felvetése – sajnos, nem kimerítő elemzése – zárja: hogyan alakul a jövőben az emberiség energiaigénye? A szerző eddigi munkássága alapján bizonyos, hogy megvannak az ismeretei ahhoz, hogy ennél részletezőbb, komplex áttekintést adjon a világgazdasági termelés természeti erőforrás oldalának prognosztizált alakulásáról.

² Szentes Tamás: *Világgazdaságtan. Elméleti és módszertani alapok*. AULA Kiadó, Bp., 1999. 582. o.